

Tézis

A kutatás tárgya

A klasszikus szaxofon és szaxofonkvartett műfaj magyarországi fejlődéséről, valamint ehhez szervesen kapcsolódóan magyar zeneszerzők szaxofon kvartettre írt műveinek keletkezéséről magyar nyelvű hivatalosan fellelhető forrás tudomásom szerint nincsen. Az általam feldolgozott téma alapját saját tapasztalat alapozta meg. Tekintettel arra, hogy Magyarországon a klasszikus szaxofon oktatás középfokon csak 2000-ben (a budapesti Weiner Leó Zeneművészeti Szakközépiskolában), felsőfokon pedig csak 2004-ben (a Miskolci Egyetem Bartók Béla Zeneművészeti Intézetében) indult be, ezért forráshiányról nem csak múltidőben, hanem jelenidőben is beszélhetünk. Az általam feldolgozott témán belül a hangszertörténeti fejlődésre vonatkozólag magyar nyelven tudomásom szerint csak néhány, interneten fellelhető, nem hivatalosan publikált írás található, amely a felsőfokú oktatás beindítása óta kiegészül az oktatási intézményekben végzett növendékek által röviden kidolgozott portfóliókkal, szakdolgozatokkal. Összefoglalni, összegezni, összesíteni ezen portfóliók, szakdolgozatok tartalmát csak nehezen lehetséges, hiszen ezen kisszámú végzős hallgató legtöbbször általában magyar nyelvű forrás nélkül, illetve az interneten fellelhető szöszedetekből dolgozott, valamint a született írások a téma átfogó és részletes ismertetésére alkalmas terjedelemmel sem rendelkeztek. A klasszikus szaxofon jelentős idegennyelvű irodalmának, a külföldi előadók munkásságának és a Magyarországon nagyrészt még mindig ismeretlen klasszikus szaxofon repertoár megismerése és feldolgozása nélkül az eddig feldolgozott témák nem tudták jelentős mértékben előmozdítani a Magyarországon rendelkezésre álló tudás- és forrásanyag bővülését. Külföldi kutatásaim során olyan forrásanyagokat és zeneműveket ismerhettem meg, melyek a magyar szaxofonművészek, vagy a hangszert tanuló növendékek számára nem elérhetőek. Mindezekre tekintettel egy olyan témát tartottam fontosnak feldolgozni, mely a magyar szaxofonirodalomban hiánypótló és mely alkalmas lehet arra, hogy akár a növendékek, akár az érdeklődő, már gyakorló művészek olyan átfogó képet kapjanak a klasszikus szaxofon magyarországi használatának kezdeteiről, mind pedig a szaxofon kvartett repertoár hazai kialakulásáról, amely ezidáig nem létezett.

A kutatás módszere

Kutatói tevékenységem első szakaszát a már addig meglévő és felhalmozott, nagyrészt idegennyelvű kutatási anyagaim rendszerezése, a pontos téma megjelöléshez való illesztése, valamint a dolgozat egészének tervszerű szerkezeti összeállítása adta. A disszertációm témáját és címét tekintve egyrészt azon szakmai elképzelésemet vettem alapul, mely 10 éves egyetemi és külföldi oktatói, valamint hazai és külföldi előadói tevékenységem tapasztalatait használta fel, másrészt figyelembe vettem azt az igényt, amely a klasszikus szaxofon magyarországi helyzetét tekintve nem csak feltérképezi, hanem be is mutatja a kortárs magyar zeneszerzés 1995 után keletkezett, szaxofon kvartettre komponált művek szemszögéből visszatekintő alkotói és előadói folyamat megteremtését, összefüggéseit és különbözőségeit a szaxofon hangszer család mintegy 180 éves történetében. Mivel oktatói és előadói tevékenységem tapasztalatai szerint az egyik leglényegesebb kutatási terület a klasszikus szaxofon hangzásvilága, annak használata és felhasználási módjai mind előadói, mind zeneszerzői szemmel nézve, ezért a disszertációm témájának egyik fő vonalát a szaxofon hangzásvilágának változásaiban határoztam meg. Tekintettel azonban arra, hogy a szaxofon hangzásvilágának magyarországi fejlődéstörténetében megkerülhetetlen a szaxofonkvartettek – jelesül elsősorban a Budapest Szaxofon Kvartett – szerepe, a témát olyan egyedi folyamat irányában igyekeztem konkretizálni, mely folyamatnak magam is része lehettem. Azt követően, hogy Kodály és Bartók egy-egy zeneműben felvillantották a szaxofon-hangzást, Magyarországon a szaxofon zenei szerepvállalása lényegében jelentősen a jazz zene felé tolódott. A kilencvenes évek derekán indult el az a folyamat, mely Magyarországon is megteremtette a szaxofon klasszikus zenei repertoárját és kezdte a köztudatba emelni a hangszer klasszikus zenei hangzásvilágát. Disszertációm témájának másik fő vonulata tehát annak bemutatása, hogy a magyarországi klasszikus szaxofon és szaxofon kvartett műfaj miként alakult ki és miként hatott a kortárs magyar zeneszerzőkre a Magyarországon először 1995 után megjelenő klasszikus szaxofon és szaxofon kvartett műfaj hangképi, eladóművészeti, előadótechnikai és kamarazenei lehetőségeinek kiaknázása, sokszínű felhasználási lehetőségei.

Tekintettel azonban arra a tényre, miszerint Magyarországon a klasszikus szaxofon repertoár a nyugat-európai és amerikai fejlődéstől eltérő időpontban és eltérő

hatások alapján kezdett kialakulni, fontosnak tartottam bemutatni a különbségeket a klasszikus szaxofonirodalom, hangszerhasználat és repertoár külföldi és magyar fejlődési irányai között. Ehhez megkerülhetetlen a szaxofon hangzásvilágának a hangszer szabadalmaztatásától kezdődő fejlődési szakaszainak bemutatása. Ezen zene- és hangszertörténeti fejezetek megírásához a forrásanyagok kutatását meghatározta az a tény, hogy a doktori iskolai tanulmányaimat megelőző években az Egyesült Államokban éltem és kutattam. Ezen időszak során olyan idegennyelvű forrásanyagokat ismertem meg a hangszercsalád kialakulására, a hangszercsaládba tartozó egyes hangszerek kialakításának fejlődésére, a hangszerek zeneművekben történő szerepeltetésére és az úttörő előadóművészekre vonatkozóan, melyek Magyarországon a mai napig nem érhetőek el magyar nyelven és nem képezik a magyarországi szaxofon oktatás részét sem. A szaxofon hangszertörténetére vonatkozó forrásaim döntő többsége angol nyelvű irodalomra, szakmai publikációkra, archivált anyagokra, valamint ebben a témában elismert szakértőkkel készített személyes interjúkra támaszkodik. A disszertáció megírása során igyekeztem ezen forrásokból annyit feldolgozni és beépíteni, amennyit az abból fakadó területi korlát engedett, hogy a hangszertörténeti fejezetek nem a disszertáció fő témáját jelentik, hanem a fent leírtak szerint a klasszikus szaxofon repertoár magyar fejlődési irányával való összevethetőséget célozzák és a magyarországi klasszikus szaxofon repertoár sajátosságainak bemutatásához jelentenek viszonyítási alapot. A disszertációban hangsúlyt kívántam fektetni annak bemutatására, hogy a magyar zeneszerzők milyen úttörő szerepet töltek be a magyar klasszikus szaxofon repertoár alakulásában. Úgy véltem, hogy ezáltal adhatok világos képet arról a folyamatról, amelynek a jelenét magyarországi klasszikus szaxofonozásként jelenleg definiáljuk. Miután a szaxofonkvartett műfaj magyarországi elterjedésének folyamatában én magam is részt vettem, a saját tapasztalatom lett az alapja az értekezésem megírásának, felépítésének, megközelítésének és kivitelezésének. A szaxofonkvartett műfaj magyarországi megjelenését és gyors ütemű fejlődését tartalmazó fejezetek azon magyar zeneszerzők munkáit tárják fel, amelyek szignifikánsan határozták meg a műfaj hazai elterjedését és sikerességét az elmúlt két és fél évtizedben. Tekintettel arra, hogy a klasszikus szaxofon, illetve szaxofonkvartett műfaj magyarországi megjelenése és elterjedése óta még három évtized sem tel el, az ezen időszak alatt született műveket tudomásom szerint még senki nem dolgozta fel, így

ezen témakörben publikált zeneirodalmi művek vagy egyéb publikációk sem jelentek meg, melyek forrásanyagul szolgálhattak volna. A disszertációban feldolgozott művek nagy része esetében továbbá azok kottája még kiadásra sem került, jelenleg azoknak csupán a kézirata létezik. Mindezekre tekintettel forrásnak kizárólag ezen kompozíciók készítésének folyamatát, a zeneművek partitúráját, illetve kéziratait, valamint a zeneszerzőkkel készített interjúkat tekinthetem.

A kutatás eredményei

A szaxofon zenekari alkalmazásának első éveiben a szaxofont még csupán a klarinét szekció kiegészítőjének tekintették. A szaxofon hangszerek későbbi fejlődése, hangszín változásai, zeneszerzői alkalmazásai alapjaiban függtek attól a tényről, ahogyan a XIX. században a szaxofon hangszercsaládot szakmai szempontok, például a hangszerek hangterjedelme alapján megítélték. A hangszer hangzásvilágát jelentősen befolyásolták a feltalálást követő technikai fejlesztések, melyek főként a hangszer szabadalmaztatása utáni első száz évben történtek. A megnövelt furatok és lyukak mérete, hozzájuk fejlesztett billentyűk és azok elrendezései mind hozzájárultak ahhoz, hogy a ma használatos szaxofonoknak jóval erőteljesebb a hangjuk és magasabb regiszterekben lehet rajtuk játszani, mint a kezdetekben. A szaxofon hangzásvilága Nyugat-Európában és Észak-Amerikában a XIX. századtól kezdve töretlenül fejlődött, a klasszikus szaxofon repertoár több száz művet tartalmaz. Ezzel ellentétben a magyar klasszikus szaxofonirodalom jelentősen szűkebb akár a nyugat-európai, akár az amerikai repertoárnál. Kutatásaim folyamatában szerettem volna választ találni arra a törésre, amely a magyar zeneszerzőknek a klasszikus szaxofon repertoárjából hiányzó szerepéhez vezet vissza a XX. század első felében. Bartók és Kodály szaxofon használatára vonatkozó írások alapján azonban még arra is csak kevés információ áll rendelkezésre, hogy a két szerző ténylegesen honnan ismerte a szaxofont, és miért tartotta fontosnak ezeket a hangszereket műveiken keresztül beemelni a szimfonikus zenekari hangzásba. Tekintettel arra, hogy Magyarországra a klasszikus szaxofon külföldi irodalma nem igazán jutott el a rendszerváltásig, a zeneszerzők maguk is legfeljebb korlátozott külföldi élményeik alapján, vagy a külföldi zenei életben már részt vevő előadóművészek által ismerték meg a hangszercsaládban rejlő új lehetőségeket.

A kutatás következtetései

Kutatásaim alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a szaxofon klasszikus zenei megjelenése és fejlődése Magyarországon jelentősen eltér a Nyugat-Európai és amerikai tradícióktól. Magyarországon a kamarazene, ezen belül is a szaxofon kvartett műfaj megismertetése által vált ismertté Sax hangszerfamilijának klasszikus zenei vetülete. A disszertációmban kiemelt szaxofonkvartett művek szerzői, mind kompozíciós technikában, mind előadóművészeti technikában, mind pedig hangzásvilágban teljesen külön utat jártak be, nemcsak egymástól különböznek, de a Bartóki és Kodályi megszólaláshoz képest a szaxofonok szerepét és felhasználhatóságát is máshonnan közelítik meg. Így például Dubrovay László *Bánat és Öröm* című alkotásában megszólaltatásukhoz az effektek teljesen egyedi jelrendszert kaptak, míg például Fekete Gyula *Kék hold* című művében előadótechnikai jeleket szinte egyáltalán nem találunk, mert a szerző szempontja elsősorban a szaxofon hangszerek eredeti, a romantikus zenére jellemző intim hangzásának, hangszínkészletének megtartása és kifejezése volt. Vajda Gergely *Forgó* című művének bemutatása azért emelkedik ki a többi mű közül, mert olyan – addig kamara zeneműben nem létező – előadóművészeti ötletet komponált darabjába, ami nemcsak a kamarazene, mint műfaj színpadi megjelenését, de a megszólaló zenemű közönséghez való akusztikai és vizuális viszonyát is megváltoztatta. Horváth Balázs *Alterego* című szaxofon kvartettre írt alkotása a négy különböző szaxofon egymáshoz való viszonyát, mint individuális hangszerek relációját és mint azok egységét is megmutatja, Szentpáli Roland *Concerto szaxofon kvartettre és zenekarra* című műve pedig mind stilisztikában, mind pedig hangzásvilágában a jazz irányzat felé fordul, a négy szaxofont egységként, többnyire úgy használja mint egyetlen szólólistát, mixtúrájában és stílusát tekintve pedig visszanyúl az 1940-es évekre, amikor a *Swing* korszakban Glenn Miller amerikai zenész, zeneszerző, a szaxofon kvartettet mint formációt elsőként alkalmazta zenekarban, az úgynevezett bigband-ekben.

Kutatásaim alapján azt a végső következtetést vontam le, hogy a XX. századi magyar szerzők szaxofonhasználatában nem lelhető fel sem hasonlóság, sem tradíciónak nevezhető kapocs. Bartók, Kodály, Seiber, valamint minden általam egyedinek tartott és kiemelt szaxofon kvartett zenemű szerzője külön utat járt be nemcsak a szaxofonok hangzásvilágának használatát illetően, hanem az 1995 után

született művek tekintetében olyan újításokat is magában hordoz, amire azelőtt nem találtam példát a szaxofon kvartett műfaj repertoárjában.